

fin aynı manzume üzerine geniş bir şerh yazdığı belirtildiğine göre bu eser *el-Fütüħatü'l-ilâhiyye 'ale'l-manżûmeti'l-Hazreciyye*'den farklı bir eser olmalıdır (Benî Yezcen, Mektebetü Âl-i Fazl, nr. 80; Benî Yezcen, Mektebetü's-Şeyh el-Hâc Sâlih La'lî, nr. 167). **10.** *el-Ezhârû'r-riyâziyye 'ale'l-Manżûmeti'r-râ'iyye*. Ebû Nasr Feth b. Nûh el-Melûşâî'nin namaz hakkındaki *el-Manżûmeti'r-râ'iyye*'sının şerhi olup yazma nûşası mevcuttur (Cerbe, Mektebetü'l-Bârûnî, nr. 31.159; el-Attuf, Mektebetü'l-Bekrî, nr. 31; Karrâre, Mektebetü Belhâc). **11.** *Ref'u't-terâħî fî muħtaṣari's-Şemmâħî*. Ebû Ya'kûb el-Vercelânî'nin İbâzî fikih usulüne dair *el-'Adl ve'l-inşâf* adlı eserine Ebû'l-Abbas eş-Şemmmâħî'nin *Muħtaṣarü'l-'Adl ve'l-inşâf* adıyla yazdığı ihtisarın ta'likidir (Benî Yezcen, Mektebetü Âl-i Hâlid, nr. 163; Benî Yezcen, Mektebetü's-Şeyh Muhammed b. Îsâ Ezbâr, nr. 554). **12.** *Nüzhetü'l-lebîb fî şerħi't-Tertîb li-Ebî Sitte*. Rebî b. Habîb'in *el-Müsneđ*'inin Ebû Ya'kûb el-Vercelânî tarafından düzenlenmiş şekli olan *et-Tertîb*'e, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ömer b. Ebû Sitte el-Cerbî el-Kasbî es-Sedvîkeşî'nin yazdığı hâsiyenin muhtasarıdır (Cerbe, Mektebetü'l-Bârûnî, nr. 539.138). **13.** *Kitâbü'l-Laķî*. Fikhî konuları içeren, Muhammed b. Yûsuf Ettafeyyiş'in yeniden düzenlediği, günümüze ulaşıp ulaşmadığı tesbit edilemeyen eser (Custers, I, 289) bilinmeyen bir müellif tarafından *Tertîbü Laķî*'ş-Şeyh 'Amr bin Ramażân et-Telâti adıyla tekrar düzenlenmiştir (Benî Yezcen, Mektebetü Âl-i Fazl, nr. 83). **14.** *Hâsiye 'alâ Şerħi'r-Risâleti'l-'Ađudîyye fî 'âdâbi'l-münâżara*. Adudüddin el-İçî'nin *er-Risâletü'l-'Ađudîyye* (Âdâbû'l-bâħs) adlı kısa risâlesine Muhammed Şemseddin et-Tebârîzî'nin (Molla Hanefî) yazdığı şerhe yapılmış bir hâsiyedir (Benî Yezcen, Mektebetü Âl-i Fazl, nr. 398). **15.** *Şerħu'l-müvâceħât fi'l-manṭık*. Bir nûşası günümüze ulaşmıştır (Cerbe, Mektebetü'l-Bârûnî, nr. 19). **16.** *Ravżatü'l-muştâķ li-zehreti'l-işrâk*. Fikhî, ahlâkî ve toplumsal konulara dair kısa bir eser olup Ebû Zekerîyyâ el-Cenâvûni'nin *Kitâbü'n-Nikâħ*ıyla birlikte taş baskısı yapılmıştır (Kahire, ts., s. 315-335). **17.** *Nüzhetü'l-edîb ve reyħânetü'l-lebîb*. Ahlâk ve tasavvuf konularıyla ilgili olup yazma nûşaları mevcuttur (Cerbe, Mektebetü Sâlim b. Ya'kûb; Benî Yezcen, Mektebetü's-Şeyh Bâbâ b. Hâc Muhammed b. Sâlim; el-Attuf, Mektebetü İrvân) ve Muhammed b. Yûsuf Ettafeyyiş tarafından *Tuħfetü'l-edîb ve taħsibü'l-*

kalbi'l-cezîb adıyla yeniden düzenlenmiştir (Custers, I, 172-173). **18.** *Cevâbû Ebî Haťs 'Amr bin Ramażân et-Telâti li-ba'zi 'ulemâ'i Benî Muš'ab*. Benî Muš'ab kabilenesine mensup bazı âlimlerin Telâti'ye sordukları sorulara verilen cevâplardan oluşan bir risâledir (Cerbe Mektebetü'l-Bârûnî, nr. 563.229, 573.238). **19.** *Kaşa'did müştemile 'alâ evlâdi'n-nebi* ve zevcâtih ve 'adedi'l-ġazavât (Benî Yezcen, Mektebetü Âl-i Fazl, nr. 4, 12). **20.** *Kaşa'idü's-Şeyh 'Amr bin Ramażân et-Telâti*. Müellife ait olan diğer bazı şiirleri içermektedir (Karrâre, Mektebetü Ma'he-di'l-Hayât). Telâti'nin bütün şiirleri *Dîvân* başlığı altında toplanmıştır. Eserin bir nûşasının Benî Yezcen'de Mektebetü'l-Kutb'da (Mektebetü's-Şeyh Ettafeyyiş) bulunduğu belirtilir (*Mv.AU*, IV, 563).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Hafs et-Telâti, *Nuhbetü'l-metîn min uşûli Tebgûrin* (el-'Akîdetü'l-mübâreke içinde, nr. Muhammed Halîfe Mâdî), Kahire, ts. (el-Matbatü'l-feccâletü'l-cedîde), s. 144, 148; Ettafeyyiş, *Şerħu 'Akîdeti't-tevhîd* (nr. Mustafa b. Nâsîr Vînten), Gardâye 1422/2001, neşredenin girişi, s. 13-14; Zîrîklî, *el-A'âm*, V, 46; Mahfûz, *Terâcimü'l-mü'ellîfin*, I, 242; Ferhât el-Câbirî, *el-Bu'dû'l-hadârî li'l-'akîdeti'l-İbâzîyye*, (baskı yeri yok) 1989 (Matbaatü'l-elvâni'l-hadîse), bk. İndeks; Saîd b. Yûsuf el-Bârûnî, *Fihrisü maħtuṭati Mektebetü'l-Bârûnî*, Tunus 1998, s. 81, 89-92, 99, 125, 142, 231, 261; Muhammed b. Mûsâ Bâbâammâ v.dâr., *Mu'cemü a'lâmi'l-İbâzîyye*, Beyrut 1421/2000, II, 318-319; M. H. Custers, *Bibliyûgrâfya'l-İbâzîyye* (trc. Mûhammed Ümâdî - Hadîce Kerîr), Maskat 1433/2012, I, 110, 169-170, 172-173, 181-182, 239, 268, 282-295, 301, 311-312, 326-327, 560, 584; Muhammed Îsâ Mûsâ, "et-Telâti, Ebû Haťs 'Ömer b. Ramażân el-Beđr", *Mv.AU*, IV, 562-564.

■ ORHAN ŞENER KOLOĞLU ■

TELÂTİ, Ebû Süleyman

(أبو سليمان التلاتي)

Ebû Süleymân Dâvûd
b. İbrâhîm et-Telâti el-Cerbî
(ö. 967/1560)

İbâzî âlimi.

Tunus'un Cerbe adasındaki Telât (Tülât) mahallesinde doğdu. Künyesi Ebû Süleyman olmakla birlikte Berberîler'in, önemli şâhsiyetlerin künyelerini kişinin oğluna değil kendisine nisbetle kullanmaları sebebiyle halk arasında Ebû Dâvûd olarak da tanınır. Hatta öğrencilerinin çoğu onun eserlerini Ebû Dâvûd künyesiyle bilir. Küçüküğünden itibaren ilim için birçok defa seyahate çıktı. Önce Libya'daki Cebelünefûse'de Ebû Zekerîyyâ b. Îsâ el-Bârûnî'den akaide dair eserleri okudu,

ardından Cerbe'ye döndü. Burada fakih Ebû'l-Kâsim b. Yûnus es-Sedvîkeşî'den ve Ebû Yahyâ Zekerîyyâ b. İbrâhîm el-Hevvârî'den ders aldı. Daha sonra Cebelünefûse'ye döndü ve en çok faydalandığı söyleniği hocası Ebû Yûsuf Ya'kûb b. Sâlih et-Tendemîretî'nin öğrencisi oldu. Hocası Cerbe adasına göç edince o da Bakkâle'ye geçti. Burada Ebû Mansûr İlyâs en-Nefûsî'nin soyundan gelen İbrâhîm b. Ahmed Ebû'l-Aħbas'tan mantık ve beyan okudu. 961 (1554) yılında Cerbe'ye dönüş yolunda Şeyh Ammî Saîd b. Ali el-Cerbî'nin öğrencisi Şeyh Ebû Mehdi Îsâ b. İsmâ'il'in derslerinin şöhretini duyunca onun Ceza-yîr'in güneyinde Vâdîmîzâb'in Melîke beldesinde bulunan medresesine gitti. Buradaki öğrenimini tamamladıktan sonra 962'de (1555) tekrar Cerbe'ye döndü ve ders verip öğrenci yetiştirmeye başladı. Derslerini Kasabiyûn Mescidi'nde okutuyordu. Mahfûz'un kendisine nisbet ettiği *Şerħu Îsâgūci*'nin baş tarafında yer alan *Îsâgūci* risâlesini, Mısır'da Ebû'l-Hasan Ali b. İbrâhîm el-Gilânî el-Mîsrî'den 913'te (1507) okuduğunu belirtir ifadesine dayanarak genç yaşıta Kahire'ye gittiğini kaydetmesi (*Terâcimü'l-mü'ellîfin*, I, 237, 239) yanlış olup bu şerhin Ebû'r-Rebî Süleyman el-Cerbî'ye ait olduğu anlaşılmaktadır (aş.bk.). Öğrencileri arasında Abdurrahman el-Hilâti ve Muhammed b. Zeke-riyyâ el-Bârûnî sayılmaktadır. Hayatının son beş yılında Cerbe'de bir yandan ders verip öğrenci yetiştirdiken diğer yandan Kuzey Afrika'da İbâzî cemaatinin dinî ve içtimai işlerini karara bağladığı Azzâbe meclislerinin Cerbe'deki başkanlığını ve bu meclis tarafından seçilen en yüksek mertebei ifade eden hâkim şeyhliğini üstlendi. Azzâbe Meclisi başkanlığını kısa süreyle yürütmek kendisinden sonra meclisin sorumluluklarını yüklenebilecek bir nesil yetiştirmesine imkân vermediği için Cerbe adasındaki Azzâbe Meclisi'nin son reisi kabul edilir (Ali Yahyâ Muammer, s. 161; Muhammed b. Mûsâ Bâbâammâ v.dâr., II, 141). Cerbe adası Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp Beylerbeyi Turgut Reis tarafından ele geçirilince adanın Osmanlılar'a değil Tunus hândanlığına bağlanması için müzakerelerde bulunması, Osmanlı yönetimine ve Turgut Reis'e karşı Azzâbe meclislerinde aleyhete konuşmalar yaparak adada çıkarılan isyan hareketini teşvik etmesi sebebiyle önce bir ay kadar hapsedildi, ardından idam edildi. Her yıl Telât halkı tarafından ziyaret edilen kabri Berkük mahallesindeki Ebû Dâvûd Camii hazırlıstedir.

Eserleri. 1. *Şerhü 'Akīdeti't-tevhīd*. Müellifi meçhul Berberice bir İbâzî akaid metni olan, Cerbe İbâzî âlimlerinden Ebû Hafs b. Cemî' el-Cerbî tarafından Arapça'ya tercüme edilen ve Kuzey Afrika İbâzîleri arasında çok meşhur olan '*Akīdetü't-tevhīd* (*Muķaddimetü't-tevhīd*) adlı risâleye yazdığı şerhdir. Onun bu eseri '*Akīdetü't-tevhīd*' şerhleri içinde en çok bilinenidir. Eseri ilk defa Muhammed b. Yûsuf el-Bârûnî bir mecmua içinde (Kahire 1304/1886, s. 31-76), daha sonra Ebû İshak İbrâhim Ettafeyyîş *Muķaddimetü't-tevhīd* ve *şurūḥuhâ* başlıklı eser içinde (Kahire 1353) yayımlanmıştır. Ayrıca Halîfe b. el-Hâc Saîd eş-Şeybânî tarafından Ebû Hafs'ın metni ve Şemmâhî'nin şerhiyle birlikte neşredilmiştir (*Muķaddimetü't-tevhīd* ve *ma'ahû* şerhân, baskı yeri yok, 1973). Telâtî'nin bu şerhi üzerine sonraki dönem İbâzî âlimlerinden Ebû Hafs Amr b. Ramazan et-Telâtî, *Netîcetü'l-efkâr fî ta'likî 'Akīdeti'l-ebrâr* adıyla bir ta'lik yazmıştır (Custers, I, 289-290). 2. *Şerhü metni'l-Ācurrûmîyye*. Kuzey Afrikalı İbn Ācurrûm'un nahve dair meşhur eseri *el-Mukaddimetü'l-Ācurrûmîyye* üzerine yazılmış bu şerhi, Cezayir Vercelân'daki (Ouargla) Kâsdi Merbâh Üniversitesi'nde Bin Mîlûd et-Ticârî 2011 yılında yüksek lisans tezi olarak tâhakkik etmiştir.

Telâtî'nin ayrıca, muhtemelen Cerbe adasını hristiyanların veya Turgut Reis'in kuşatması dolayısıyla Vâdîmîzâbâ'daki hocası Ebû Mehdî'ye ve ora halkına birlik çAĞRISI yapan bir mektubu (Mektebetü'l-Bârûnî, nr. 573.238/5), bazı fetvaları (meselâ *Cevâb li-ş-Şeyh Ebî Süleymân Dâvûd b. İbrâhim et-Telâtî 'an ḥaddi'l-ğinâ'* adıyla; Mektebetü'l-Bârûnî, nr. 573.238/2) ve *Zâ'idü'l-lûg* gibi hocalarının vefatı üzerine kaleme aldığı mersiye-leri (Mektebetü Sâlim b. Ya'kûb) günümüze ulaşmıştır. Yeni kaynakların bir kısmında Telâtî'nin Ebherî'ye ait *İsâğûcî*'ye dair *Şerh 'alâ metni'l-İsâğûcî* adıyla bir eser yazdığı kaydedilip (Ali Yahyâ Muammer, s. 159; Mahfûz, I, 239) onun adıyla basılmışsa da (Tunus 1321, 1347) bazı araştırmacılar, bu şerhin Telâtî'nin çağdaşı ve hemşehrisi Ebû'r-Rebî' Süleyman el-Cerbî el-Medenî'ye ait olduğunu tesbit etmiştir (Ferhât el-Câ'bîrî, s. 138; Muhammed b. Mûsâ Bâbâammâ v.d.gr., II, 140, 205; Ali Ekber Ziyâî, s. 350; Custers, I, 352-353). Nitekim Süleyman el-Cerbî'nin çağdaşı olan Bedreddin el-Karâfî, onun *İsâğûcî* ile *Teftâzânî*'nın *el-Muhtaşar*'ına (*Muhtaşarü'l-Muṭâvvel*) birer şerh yazdığını kaydettiği gibi (*Tevşîhu'd-Dibâc*, s. 102,

105) Yahyâ b. Behûn Hâc İmuhammed bu şerh üzerine yaptığı doktora çalışmasında (*Hâsiyetü Süleymân el-Cerbî 'alâ Muhtaşarı'l-Teftâzânî*, Câmiati'l-Cezâir külliyyetü'l-âdâb ve'l-lugât, 2013) eserin müellifini Süleyman b. Abdurrahman b. Süleyman el-Cerbî olarak kaydetmiş ve biyografisini verirken sadece bu eseriyle *Şerhü'l-İsâğûcî*'yi zikretmiştir. P. Crone ve Fr. Zimmermann, P. Cuperly'nin "Une profession de foi ibâdite" adlı makalesinde (BEO, XXXII-XXXIII [1981-82], s. 43), taş baskısı yapılan (1314) *er-Red 'ale's-Sufriyye ve'l-Ezârika* adlı bir eserin müellifi olarak zikredilen Dâvûd b. İbrâhim'in, Ebû Süleyman Dâvûd b. İbrâhim et-Telâtî olabileceğini söylemiş (*The Epistle of Sâlim ibn Dhakwâñ*, s. 272-273), ancak bu eser hiçbir kaynakta Telâtî'ye nisbet edilmemiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Bedreddin el-Karâfî, *Tevşîhu'd-Dibâc* (nşr. Ahmed es-Şütevî), Beyrut 1403/1983, s. 102, 105; Ali Yahyâ Muammer, *el-İbâzîyye fi mevkibi'l-târih*, Beyrut 1385/1966, s. 157-161, 297, 301-302, 426; Mahfûz, *Terâcimü'l-mü'ellîfin*, I, 237-241; Ferhât el-Câ'bîrî, *el-Bu'dü'l-hâdârî li'l-akîdeti'l-İbâzîyye*, (baskı yeri yok) 1989 (Matbaatü'l-elvâni'l-hâdîse), s. 59, 131, 133-140, 169; Saîd b. Yûsuf el-Bârûnî, *Fîhrîsü maḥlûṭati Mektebeti'l-Bârûnî*, Tunus 1998, s. 130; Yûsuf b. Ahmed el-Bârûnî, *Cezîreti Cerbe fi mevkibi'l-târih*, Tunus 1998, s. 45, 138-140; Muhammed b. Mûsâ Bâbâammâ v.d.gr., *Mu'cemü a'lâmî'l-İbâzîyye*, Beyrut 1421/2000, II, 140-141, 205; P. Crone - Fr. Zimmermann, *The Epistle of Sâlim ibn Dhakwâñ*, Oxford-New York 2001, s. 272-273; Ali Ekber Ziyâî, *Mu'cemü meşâdiri'l-İbâzîyye*, Tahran 1424/2003, s. 348-349, 350, 356; Sâlim b. Ya'kûb, *Târihu Cerbe ve 'ulemâ'uha'l-İbâzîyye*, Tunus 2009, s. 279-282; M. H. Custers, *Bîbiliyûgrâfiya'l-İbâzîyye* (trc. Mûhamed Ümâdî - Hadîce Kerîr), Maskat 1433/2012, I, 163, 199, 200-201, 233, 239, 282, 289-290, 294-298, 349, 351-353, 442, 562, 672, 675; P. Cuperly, "Une profession de foi ibâdite: La profession de foi d'Abû Zakariyyâ" Yahyâ ibn al-Ĥayr ibn Abi l-Ĥayr al-Ğannâwuni", BEO, XXXII-XXXIII (1981-82), s. 21-54; Muhammed İsâ Mûsâ, "et-Telâtî, Ebû Süleymân Dâvûd b. İbrâhim el-Cerbî", *Mu.AU*, IV, 558-561.

KADİR GÖMBEYAZ

TEMMÂM HASSÂN

(تمّام حسّان)

(1918-2011)

Arap dünyasında
modern dil araştırmalarının
öncülerinden.

Yukarı Mısır (Saîd) bölgesinde bulunan Kanâvîlâyete bağılı tarihî Kernek köyünde doğdu. Kur'ân-ı Kerîm'i ezberledikten sonra Ferşût köyünde Tevfîk el-Kâdî'den

tecvid okudu ve Hafs kiraatini öğrendi. Ezher'de lise kısmının ardından 1935-1939 yıllarında el-Mâ'hedî'd-dînî bölümünde okudu. Daha sonra girdiği Kahire Üniversitesi Dârülulûm Fakültesi'ni 1943'te bitirdi ve aynı fakülteden öğretmenlik diploması aldığı 1945'te Medresetü'n-Nukrâşî en-Nemûzecîye'de Arap dili öğretmeni olarak görev'e başladı. Bir yıl sonra Eğitim Bakanlığı'ndan kazandığı bursla İngiltere'ye gitti. Londra Üniversitesi'nin Ma'hadî'd-dîrâsâti's-Şarkîyye ve'l-İfrîkîyye bölümünde kaydoldu ve altı yıl boyunca modern dil bilimi teorilerini öğrendi. Bu teorileri Arap İslâm dünyasına taşıdı. Üniversitede "siyâk nazariyesi"nin sahibi John Rupert Firth gibi önemli dilcilerden yararlandı. Bazı Arap lehçelerinin ses bilimi esaslarını incelerken Batı fonetik yöntemlerinden etkilendi. Londra Üniversitesi'nde yüksek lisans tezini Yukarı Mısır'da Kernek lehçesine, doktora tezini de Yemen'de altı ay kaldığı Aden lehçesine ait fonetik olguların ses değişim ve dönüşümlerini modern Batı yöntemlerine göre inceleyerek tamamladı. 1952'de İngiltere'den önceki Kahire Üniversitesi Dârülulûm Fakültesi'ne öğretim üyesi tayin edildi. 1959'da doçentlikçe yükseldi. 1961'de Nijerya'nın başşehri Lagos'ta Birleşik Arap Cumhuriyeti kültür müsteşarlığı yaptı. 1964'te sarf-nahiv kursusu profesörü oldu, bu kursunun başkanlığına ve fakülte sekreterliğine getirildi.

1967'de geçici görevle Hartum Üniversitesi'ne gitti. Burada dil araştırmaları bölümünü kurdu ve ilk başkanlığını üstlendi. 1972'de Dârülulûm Fakültesi dekanlığına tayin edildi. Aynı yıl kurduğu Mısır Dil Araştırmaları Cemiyeti'nin ilk başkanı oldu. 1973-1979 yıllarında Fas'taki V. Muhammed Üniversitesi'nde görev aldı. Burada modern yöntemlere göre dil ve Arap dili araştırmaları konusunda birçok tez yönetti, birçok araştırmacı yetiştirdi. Bir süre hocalık yaptığı Mekke Ümmâlkurâ Üniversitesi'nde dil ve eğitim uzmanlığı, ana dili Arapça olmayanlara Arap dilini öğretme bölgümlerini kurdu. Râbitatü'l-âlemî'l-İslâmî'ye bağlı Kur'an Tercümesi Komisyonu'nda ve Kanâvîlâyete bağılı Kernek köyünde doğdu. Kur'ân-ı Kerîm'i ezberledikten sonra Ferşût köyünde Tevfîk el-Kâdî'den